Тема 4. Методика цифрового аудиту: формування доказів, оцінювання результатів і звітування

1. Теоретичні засади формування цифрових аудиторських доказів.
2. Методика виконання цифрових аудиторських процедур та перевірка надійності даних.
3. Оцінювання результатів цифрового аудиту, виявлених відхилень і викривлень.
4. Документування цифрових аудиторських процедур та формування робочих документів.
5. Узагальнення результатів аудиту та формування аудиторського звіту.
6. Інформаційна безпека, обмеження цифрових технологій і відповідальність аудитора.

1. Теоретичні засади формування цифрових аудиторських доказів

Аудит фінансової звітності ґрунтується на отриманні й оцінюванні доказів, які дають аудитору змогу сформувати обґрунтовану думку щодо відповідності фінансової звітності застосовним вимогам її складання. У цифровому середовищі джерела інформації, способи її отримання та методи перевірки зазнають суттєвих змін, однак фундаментальні вимоги до аудиторських доказів зберігаються.

Відповідно до Міжнародного стандарту аудиту 500 «Аудиторські докази», аудитор повинен отримати достатні й прийнятні аудиторські докази, щоб мати можливість сформувати обґрунтовані висновки, на яких ґрунтується його думка.

Цифрові аудиторські докази розглядаються як інформація в електронній формі або результати її цифрового опрацювання, які аудитор використовує для обґрунтування висновків щодо господарських операцій, залишків рахунків, розкриття інформації та інших предметів аудиторської перевірки.

До них *можуть належати*:

- електронні первинні документи, договори, рахунки та акти;
- бухгалтерські проведення й електронні облікові регістри;
- електронні банківські виписки та платіжні реєстри;
- дані ERP-систем і галузевих інформаційних платформ;
- журнали системних подій та історія змін облікових записів;
- електронні підтвердження третіх сторін;

- результати автоматизованих перевірок та аналітичних процедур;
- результати зіставлення інформаційних масивів;
- звіти про виявлені аномалії, відхилення та невідповідності.

Важливо розрізняти *вихідні цифрові дані, результати їх обробки та власне аудиторські докази*. Наприклад, реєстр платежів є джерелом інформації. Результат автоматизованого пошуку повторних платежів є результатом аналітичної процедури. Висновок про те, що певний платіж був здійснений двічі за одне зобов'язання, потребує перевірки договору, рахунків, платіжних документів та інших обставин.

Отже, не кожний електронний файл або результат роботи програми автоматично набуває статусу належного аудиторського доказу. Його значення визначається метою аудиторської процедури, достовірністю вихідної інформації, надійністю способу отримання та можливістю підтвердити відповідні твердження фінансової звітності.

Фундаментальні характеристики аудиторських доказів

Дві фундаментальні характеристики аудиторських доказів – *достатність і прийнятність.*

Достатність характеризує *кількість аудиторських доказів*, необхідну для обґрунтування висновку. Потреба в доказах залежить, зокрема, від оціненого ризику суттєвого викривлення, якості отриманої інформації та результатів інших аудиторських процедур.

Прийнятність характеризує якість аудиторських доказів, передусім їх доречність і надійність.

Доречність означає зв'язок доказу з метою конкретної процедури та твердженням, яке перевіряється. *Надійність* характеризує ступінь обґрунтованості покладання на отриману інформацію.

Наприклад, якщо аудитор перевіряє існування запасів, електронний реєстр бухгалтерських залишків підтверджує лише наявність відповідних записів в обліковій системі. Для підтвердження фактичного існування запасів можуть знадобитися результати фізичної інвентаризації, спостереження аудитора, документи руху запасів або інші відповідні процедури.

Використання цифрових інструментів може збільшити кількість опрацьованих записів, але саме по собі не гарантує підвищення якості доказів.

Для більшого розуміння доречно розглянути два випадки.

Випадок 1. Аудитор отримав електронний реєстр із 100 000 бухгалтерських операцій та автоматично перевірив кожний запис на наявність дублікатів. Процедура охопила весь отриманий масив, але аудитор не перевірив, чи включені до нього всі операції підприємства.

Випадок 2. Аудитор отримав той самий реєстр, перевірив його повноту й точність, зіставив підсумки з головною книгою, визначив критерії пошуку дублікатів, а виявлені збіги дослідив за первинними документами.

У другому випадку доказова цінність результатів є вищою, оскільки аудитор перевірив не лише результати алгоритму, а й передумови їх отримання та економічний зміст виявлених операцій.

Види цифрових аудиторських доказів

За характером інформації та способом її використання в аудиті доцільно розрізняти декілька категорій цифрових доказів:

1. Електронні документальні докази.

Це електронні договори, накладні, акти, рахунки, платіжні документи та інші документи, які підтверджують здійснення господарських операцій.

Аудитор перевіряє їхні реквізити, походження, цілісність, зв'язок з операцією та відповідність вимогам, що застосовуються до конкретного виду документа.

2. Обліково-аналітичні докази.

Це інформація з бухгалтерських систем, облікових регістрів, реєстрів операцій, оборотно-сальдових відомостей та аналітичних звітів.

Такі дані дають змогу досліджувати структуру показників, простежувати операції та зіставляти облікову інформацію з первинними документами.

3. Технічні докази.

До цієї категорії можуть належати журнали доступу, історія змін записів, журнали системних подій та інформація про виконання автоматизованих процесів.

Наприклад, журнал змін може допомогти встановити, коли було змінено банківські реквізити постачальника та який користувач здійснив відповідну дію. Проте для висновку про неправомірність такої зміни необхідно дослідити повноваження користувача, погодження змін та обставини платежу.

4. Зовнішні електронні підтвердження.

Це інформація, отримана безпосередньо від незалежних третіх сторін, зокрема банків, покупців, постачальників та інших контрагентів.

Надійність такого підтвердження залежить від джерела, способу його отримання, автентичності та обставин передавання інформації.

5. Аналітичні докази.

Це результати зіставлення даних, аналізу тенденцій, виявлення відхилень, застосування статистичних методів і перевірки визначених алгоритмів.

Їхня доказова цінність залежить від відповідності процедури поставленій меті, якості вихідних даних та можливості перевірити отриманий результат.

Цифрові докази та твердження фінансової звітності

Аудиторські процедури мають бути пов'язані з конкретними твердженнями керівництва щодо фінансової звітності (табл. 1).

Таблиця 1 – Твердження фінансової звітності та цифрові процедури

Твердження	Приклад цифрової процедури
Існування	Зіставлення облікових записів щодо активів із результатами інвентаризації
Повнота	Зіставлення послідовності документів, реєстрів операцій і записів головної книги
Точність	Повторний розрахунок сум і перевірка алгоритмів нарахування
Відсічення	Аналіз операцій поблизу дати закінчення звітного періоду
Права та зобов'язання	Зіставлення даних обліку з договорами та зовнішніми підтвердженнями
Класифікація та подання	Перевірка відповідності облікових рахунків і кодів статтям фінансової звітності

Одна процедура може забезпечувати докази щодо кількох тверджень, однак її результати необхідно оцінювати з урахуванням конкретної мети перевірки.

Наприклад, перевірка повноти реєстру продажів не підтверджує автоматично реальність усіх відображених продажів. Для перевірки існування операцій можуть бути потрібні накладні, акти приймання-передачі, підтвердження покупців або інші докази.

2. Методика виконання цифрових аудиторських процедур та перевірка надійності даних

Етапи виконання цифрової аудиторської процедури

Цифрова аудиторська процедура повинна бути організована як

послідовний процес, що забезпечує зв'язок між метою перевірки, вихідними даними, застосованим інструментом і висновками аудитора.

Доцільно виокремити *такі етапи*:

1. Визначення мети процедури та твердження фінансової звітності, яке перевіряється.
2. Визначення інформаційних джерел і необхідного складу даних.
3. Отримання вихідного інформаційного масиву.
4. Перевірка повноти, точності та придатності даних.
5. Вибір цифрового інструмента й налаштування процедури.
6. Виконання перевірки та отримання результатів.
7. Дослідження відібраних операцій і виявлених відхилень.
8. Оцінювання доказів, документування та формування висновку.

Кожний етап має самостійне значення. Помилка на початку процесу може вплинути на всі наступні результати. Наприклад, якщо аудитор неправильно визначив звітний період, автоматизована перевірка може не охопити частину операцій. Якщо неправильно задано критерії пошуку дублікатів, процедура може пропустити повторні платежі або, навпаки, позначити як підозрілі цілком законні операції.

Отримання та підготовка даних

Для виконання цифрових процедур аудитор може отримувати дані з ERP-систем, бухгалтерських програм, електронних таблиць, банківських систем, платформ електронного документообігу та інших інформаційних джерел.

Перед використанням даних необхідно визначити:

- джерело отримання інформації;
- період, за який сформовано дані;
- перелік включених рахунків, операцій і контрагентів;
- структуру полів і форматів;
- спосіб експортування інформації;
- можливість установити зв'язок між записами та первинними документами;
- наявність пропусків, дублікатів і технічних помилок.

Підготовка даних може передбачати стандартизацію форматів дат, уніфікацію кодів контрагентів, перевірку числових значень і виявлення порожніх полів. Однак очищення даних не повинно призводити до безпідставного вилучення інформації, яка може бути важливою для аудиту.

Якщо записи виключаються або змінюються в процесі підготовки, необхідно документувати характер змін та їхнє обґрунтування.

Особливо важливо розмежовувати виправлення технічних помилок формату та зміну економічного змісту даних. Наприклад, перетворення текстового поля з датою на формат дати є технічною операцією, тоді як видалення платежів із незвичайними сумами може спотворити результати перевірки.

Перевірка повноти й точності інформаційного масиву

Повнота та точність вихідних даних є необхідними передумовами надійності цифрового аудиту.

Для перевірки повноти аудитор може:

- зіставити загальну кількість записів з даними джерельної системи;
- порівняти підсумкові суми з відповідними обліковими регістрами;
- перевірити діапазон дат і послідовність нумерації документів;
- дослідити пропущені ідентифікатори та незаповнені поля;
- зіставити дані різних модулів інформаційної системи;
- перевірити, чи не виключено певні категорії операцій під час експорту.

Для перевірки точності можуть застосовуватися повторні розрахунки, контрольні підсумки, зіставлення вибраних записів із першоджерелом і перевірка арифметичних залежностей.

Наприклад, аудитор отримав реєстр закупівель, у якому зазначено 4 850 операцій на суму 18 600 000 грн. Відповідна інформація головної книги містить витрати й придбання за релевантними рахунками на суму 18 720 000 грн.

Різниця становить: 18 720 000 − 18 600 000 = 120 000 грн.

Ця різниця сама по собі не доводить помилки в обліку. Вона може виникнути через різні критерії відбору, включення або невключення податку на додану вартість, часові розбіжності, відмінності у складі рахунків або неповноту реєстру.

Аудитор повинен з'ясувати причину розбіжності до використання реєстру для подальших процедур.

Використання програмних інструментів у цифровому аудиті

Програмні засоби можуть виконувати різні функції залежно від мети аудиторського завдання.

Системи автоматизації аудиту допомагають планувати перевірку, формувати робочі документи, фіксувати ризики, координувати роботу аудиторської групи та документувати виконані процедури.

Інструменти аудиторської аналітики дають змогу опрацьовувати масиви транзакцій, шукати дублікати, аналізувати послідовність операцій, виявляти нетипові записи та виконувати контрольні розрахунки.

Засоби візуалізації даних допомагають представляти результати аналізу у вигляді таблиць, графіків, діаграм і аналітичних панелей.

Інструменти автоматизації процесів можуть виконувати повторювані дії, наприклад отримувати дані з визначених джерел, зіставляти реєстри або формувати повідомлення про відхилення.

Використання програмного забезпечення має бути пов'язане з конкретною аудиторською метою. Аудитор повинен розуміти принцип роботи інструмента, обмеження застосованих алгоритмів, структуру вихідних даних і можливість перевірити отриманий результат.

Якщо програмний засіб формує список підозрілих операцій, необхідно встановити, за якими критеріями операції потрапили до цього списку, чи відповідають критерії меті аудиту та чи можна відтворити результати перевірки.

Основні цифрові аудиторські процедури:

1. Пошук дублікатів

Мета – виявити операції, які можуть бути повторно відображені в обліку або оплачені більше одного разу.

Критеріями пошуку можуть бути:

- однаковий номер рахунку постачальника;
- однакові суми й дати;
- ідентичні номери первинних документів;
- однакові ідентифікатори контрагента;
- збіги комбінацій декількох реквізитів.

Виявлення збігу є підставою для подальшої перевірки, а не остаточним доказом дублювання операції.

2. Аналіз нетипових операцій

Мета – визначити операції, які відрізняються від звичайного характеру діяльності підприємства.

Наприклад, аналізуються значні суми, операції наприкінці звітного періоду, нетипові бухгалтерські проведення або платежі за незвичайних обставин.

Для оцінювання результатів необхідно враховувати особливості діяльності підприємства, сезонність, договірні умови та інші обставини.

3. Перевірка послідовності документів

Мета – виявити пропущені номери, незвичайні розриви в нумерації або повторне використання номерів.

Відсутність номера не обов'язково означає втрату документа: можливі скасовані документи, різні серії нумерації або окремі правила формування документів.

4. Повторне виконання розрахунків

Аудитор самостійно перевіряє арифметичні розрахунки, формули, нарахування або алгоритми визначення облікових показників.

Наприклад, можна перевірити розрахунок амортизації, нарахування відсотків, підсумкові суми реєстру або правильність визначення окремих показників.

5. Зіставлення інформаційних масивів

Мета – перевірити узгодженість даних різних джерел.

Наприклад, зіставляються реєстр продажів, бухгалтерські проведення, дані про відвантаження та інформація про надходження оплати.

Відмінності між джерелами можуть свідчити про часові розбіжності, технічні помилки, невідповідності в обліку або потребу в додаткових процедурах.

6. Аналітичні процедури

Аудитор досліджує взаємозв'язки між фінансовими й нефінансовими показниками, аналізує тенденції та порівнює фактичні результати з очікуваними значеннями.

Наприклад, суттєве зростання виручки за одночасного зменшення обсягу відвантаження може вимагати дослідження структури продажів, цін, моменту визнання доходу та правильності відображення операцій.

Аналітична невідповідність не доводить викривлення, але може вказувати на необхідність поглибленої перевірки.

3. Оцінювання результатів цифрового аудиту, виявлених відхилень і викривлень

Розмежування аномалії, відхилення, помилки та викривлення

Однією з найважливіших професійних навичок аудитора є правильна інтерпретація результатів цифрової аналітики.

Аномалія – незвичайна характеристика даних або операції, яка відрізняється від визначеної моделі, закономірності чи очікуваного значення.

Відхилення – встановлена невідповідність певному критерію, правилу, очікуваному показнику або результату контрольної процедури.

Помилка – ненавмисне неправильне відображення, обчислення, класифікація або інше неправильне опрацювання інформації.

Викривлення фінансової звітності – різниця між сумою, класифікацією, поданням або розкриттям інформації у фінансовій звітності та сумою, класифікацією, поданням або розкриттям, які необхідні відповідно до застосовної концептуальної основи фінансового звітування.

Ці поняття не є взаємозамінними. Наприклад, програмний інструмент виявив платіж на суму 450 000 грн, який значно перевищує середню суму платежів підприємства. Це аномалія. Після перевірки встановлено, що платіж здійснено за придбання виробничого обладнання відповідно до договору. У такому разі аномалія не обов'язково свідчить про помилку.

Інша ситуація: алгоритм виявив два платежі за одним рахунком постачальника. Перевірка підтвердила, що обидва платежі здійснені за одне зобов'язання, а повторний платіж не був повернений або належно відображений у розрахунках. За таких обставин аудитор має оцінити характер операції, її облікове відображення та можливий вплив на фінансову звітність.

Отже, алгоритм допомагає виявити обставину, але професійний висновок формується після її перевірки.

<u>Методика дослідження виявлених відхилень</u>

Після отримання результатів цифрової процедури аудитор має визначити, які з них потребують додаткового дослідження.

Послідовність роботи може бути такою:

1. Перевірити правильність виконання процедури та застосованих критеріїв.
2. Установити, чи відповідає виявлений запис вихідним даним.
3. Визначити економічний зміст операції.

4. Дослідити первинні документи та інші підтвердження.
5. Отримати пояснення відповідальних осіб, якщо це доречно.
6. Перевірити операцію за незалежними або альтернативними джерелами.
7. Визначити, чи наявна помилка, викривлення, недолік контролю або інша обставина.
8. Оцінити вплив виявленого факту на фінансову звітність і подальші аудиторські процедури.

Аудитор не повинен обмежуватися поясненням керівництва або відповідального працівника. Пояснення можуть бути важливими для розуміння обставин, але за потреби їх необхідно підтвердити документами та іншими доказами.

Так само не можна автоматично трактувати кожне порушення контрольної процедури як суттєве викривлення. Порушення контролю може створювати ризик викривлення, навіть якщо конкретного викривлення не виявлено. І навпаки, викривлення може виникнути за наявності формально належно організованих контрольних процедур.

Кількісне та якісне оцінювання викривлень

Після підтвердження викривлення аудитор оцінює його характер, величину та можливий вплив на фінансову звітність.

Кількісне оцінювання передбачає визначення суми викривлення за відповідним показником або статтею звітності.

Якісне оцінювання враховує характер обставин, причини виникнення, вплив на окремі показники, дотримання законодавчих вимог та інші чинники, які можуть бути важливими для користувачів фінансової звітності.

Суттєвість не визначається лише абсолютною сумою. Навіть відносно невелике викривлення за певних обставин може бути важливим, наприклад, якщо воно впливає на виконання договірних умов, приховує шахрайство або змінює показник прибутку на збиток.

Відповідно до МСА 450 «Оцінювання викривлень, виявлених під час аудиту», аудитор накопичує виявлені викривлення, за винятком тих, що явно є незначними, розглядає їх у процесі аудиту, повідомляє належний рівень управлінського персоналу про виявлені викривлення та оцінює вплив невиправлених викривлень на фінансову звітність.

Приклад оцінювання виявленого викривлення

За результатами цифрового аналізу розрахунків із постачальниками

підприємства виявлено повторне відображення витрат на 180 000 грн.

Подальша перевірка встановила, що:

- первинний документ відображено в обліку двічі;
- обидва записи включено до витрат звітного періоду;
- повторний запис не відповідає окремій господарській операції;
- сума викривлення за відповідними показниками становить 180 000 грн до врахування пов'язаних податкових наслідків.

За таких обставин аудитор повинен дослідити коректність обліку, можливий вплив на фінансовий результат і податкові показники, визначити потребу у виправленні та врахувати суму під час загального оцінювання виявлених викривлень.

Якщо керівництво виправляє помилку, аудитор перевіряє належність такого виправлення. Якщо викривлення залишається невиправленим, аудитор оцінює його окремо та разом з іншими невиправленими викривленнями, зважаючи на суттєвість і конкретні обставини.

Узагальнення результатів цифрових процедур

Для систематизації результатів доцільно вести реєстр виявлених відхилень.

Таблиця 2 – Інформація для реєстру виявлених відхилень

Показник	Зміст інформації
Ідентифікатор	Унікальний номер виявленого відхилення
Джерело	Інформаційна система або документ
Критерій виявлення	Правило чи параметр цифрової процедури
Опис обставин	Сутність виявленої невідповідності
Підтвердні докази	Документи та інші джерела інформації
Оцінка суми	Кількісний вплив, якщо його можна визначити
Причина	Установлена причина або потреба в додатковому дослідженні
Реакція керівництва	Пояснення та здійснені виправлення
Висновок аудитора	Результат оцінювання й подальші дії

Такий реєстр полегшує контроль за виконанням процедур, запобігає втраті важливих результатів і забезпечує зв'язок між аналітичною роботою та підсумковими висновками.

Водночас до реєстру не слід включати припущення про шахрайство як установлені факти без належного підтвердження. Якщо характер відхилення ще не з'ясований, це потрібно прямо зазначити.

Визначення потреби в додаткових аудиторських процедурах

Результати цифрової перевірки можуть свідчити про необхідність зміни аудиторського плану або розширення процедур.

Наприклад, якщо під час аналізу встановлено численні зміни банківських реквізитів постачальників без належного документування, аудитор може:

- розширити перевірку платежів;
- дослідити історію змін у системі;
- перевірити повноваження користувачів;
- отримати підтвердження від постачальників;
- перевірити договори та платіжні документи;
- оцінити ризик несанкціонованих платежів;
- переглянути оцінку відповідних ризиків суттєвого викривлення.

Таким чином, цифровий аудит не обмежується виконанням заздалегідь визначеного набору алгоритмів. Результати кожного етапу можуть впливати на характер, час і обсяг подальших процедур.

4. Документування цифрових аудиторських процедур та формування робочих документів

Документування є необхідною складовою аудиторського процесу, оскільки забезпечує фіксацію виконаних процедур, отриманих доказів, професійних суджень і підстав для сформованих висновків.

МСА 230 «Аудиторська документація» встановлює вимоги до підготовки аудиторської документації. У цифровому середовищі особливого значення набуває можливість простежити зв'язок між вихідними даними, параметрами програмної перевірки, результатами аналізу та остаточним висновком.

Належна документація повинна давати змогу досвідченому аудитору, який раніше не був пов'язаний із завданням, зрозуміти характер, час і обсяг виконаних процедур, отримані результати, значущі питання та висновки, яких дійшла аудиторська група.

Структура робочого документа за результатами цифрової процедури

Робочий документ доцільно формувати за такою структурою.

1. Загальні відомості. Назва аудиторського завдання, об'єкт перевірки, період, дата виконання процедури та відповідальна особа.

2. Мета процедури. Визначення твердження фінансової звітності або ризику, який перевіряється.

3. Інформаційні джерела. Назва системи, склад даних, період охоплення, дата отримання та спосіб формування інформаційного масиву.

4. Перевірка вихідних даних. Опис процедур контролю повноти, точності та придатності даних.

5. Методика виконання. Назва програмного інструмента, застосовані критерії, параметри відбору, алгоритм перевірки та інші необхідні відомості.

6. Результати. Кількість опрацьованих записів, виявлені відхилення, результати додаткової перевірки та підтвердні документи.

7. Оцінювання. Характер установлених обставин, сума підтвердженого викривлення за наявності, оцінка суттєвості та вплив на подальші процедури.

8. Висновок аудитора. Підсумок виконаної процедури, обмеження отриманих результатів і необхідність подальших дій.

9. Посилання на інші документи. Номери пов'язаних робочих документів, підтвердних матеріалів і висновків.

Не кожна процедура потребує однакового рівня деталізації. Обсяг документації залежить від складності завдання, характеру ризику, значущості результатів і вимог відповідних стандартів.

Приклад робочого документа за результатами цифрового аналізу платежів

Назва процедури: автоматизований пошук потенційно повторних платежів постачальникам.

Мета: виявити операції, які можуть свідчити про повторну оплату одного зобов'язання або помилки в обліку розрахунків.

Джерело інформації: електронний реєстр платежів підприємства за звітний період.

Критерії аналізу: збіг ідентифікатора постачальника, номера рахунку, суми платежу та інших доступних реквізитів.

Результат автоматизованої перевірки: виявлено 32 пари потенційно повторних платежів.

Подальша перевірка: досліджено первинні документи, договори, платіжні доручення, дані обліку розрахунків і підтвердження щодо погашення зобов'язань.

Підсумок перевірки: 25 пар пояснюються різними правомірними операціями; у 5 випадках виявлено технічні збіги реквізитів; 2 випадки потребують додаткового дослідження.

Висновок: автоматизована процедура забезпечила ідентифікацію операцій для подальшої перевірки. Остаточні висновки щодо двох випадків не сформовано до завершення додаткових процедур.

Наведений приклад демонструє, що робочий документ має відображати не тільки кількість знайдених збігів, а й результати їх перевірки та обґрунтовані висновки.

Відтворюваність і контроль результатів цифрової процедури

Відтворюваність означає можливість зрозуміти, як було отримано результат перевірки, а за необхідності – повторити процедуру на відповідних вихідних даних із використанням задокументованих критеріїв.

Для цього доцільно зберігати:

- опис джерела й версії вихідного масиву;
- параметри відбору та критерії перевірки;
- формули, правила або логіку застосованого алгоритму;
- інформацію про обробку даних;
- результати перевірки;
- пояснення суттєвих відхилень;
- посилання на підтвердні документи.

Якщо алгоритм або параметри перевірки змінювалися, це має бути відображено в документації. Інакше стає складніше встановити, чому результати повторного аналізу відрізняються від первісних.

Використання скриншотів може бути корисним для ілюстрування результатів, однак вони не завжди дають змогу перевірити повноту вихідних даних, критерії аналізу або правильність алгоритму. Тому їх доцільно доповнювати іншими робочими документами.

5. Узагальнення результатів аудиту та формування аудиторського звіту

Після завершення запланованих процедур аудитор узагальнює отримані докази та оцінює, чи є вони достатніми й прийнятними для формування думки щодо фінансової звітності.

На цьому етапі важливо не ототожнювати три різні рівні результатів:

1. **Технічний результат** – те, що виявив алгоритм або програмна система.
2. **Результат аудиторської процедури** – висновок після перевірки виявлених обставин і оцінювання доказів.
3. **Аудиторська думка** – професійний висновок щодо фінансової звітності в цілому, сформований відповідно до застосовних стандартів.

Наприклад, аналітична система виявила значне зростання дебіторської заборгованості. Подальша перевірка встановила, що зростання зумовлене збільшенням продажів наприкінці року та зміною строків оплати. Аудитор додатково дослідив погашення заборгованості після звітної дати, договори та підтвердження контрагентів.

Лише після оцінювання всієї сукупності доказів можна визначити, чи є підстави вважати відповідний показник викривленим.

Аудиторська думка не формується шляхом механічного підсумовування повідомлень програмного забезпечення. Вона ґрунтується на професійному судженні, достатніх і прийнятних доказах та оцінці фінансової звітності в цілому.

<u>Оцінювання невиправлених викривлень</u>

У процесі аудиту аудитор накопичує виявлені викривлення, крім тих, що явно є незначними, та оцінює їх окремо й у сукупності.

При цьому необхідно враховувати:

- суму кожного викривлення;
- вплив на відповідні статті фінансової звітності;
- характер викривлення;
- взаємозв'язок між різними викривленнями;
- установлену суттєвість;
- обставини, за яких виникли викривлення;
- можливий вплив на рішення користувачів фінансової звітності.

Не можна автоматично підсумовувати всі знайдені цифровим інструментом аномалії й трактувати їхню загальну суму як викривлення. До розрахунку включаються підтверджені викривлення, визначені за результатами належних аудиторських процедур.

Якщо керівництво виправляє виявлені викривлення, аудитор перевіряє правильність внесених коригувань. Якщо викривлення залишаються невиправленими, аудитор оцінює їхній вплив на фінансову звітність та аудиторську думку.

Формування аудиторського звіту

Аудиторський звіт є формалізованим результатом аудиту фінансової звітності. Його зміст і структура визначаються законодавством та застосовними міжнародними стандартами аудиту.

МСА 700 (переглянутий) «Формування думки та складання звіту щодо фінансової звітності» регулює формування аудиторської думки й основні вимоги до звіту. МСА 705 (переглянутий) визначає модифікації думки у звіті незалежного аудитора, а МСА 706 (переглянутий) — питання, пов'язані з параграфами щодо акценту на певній обставині та інших питань.

Цифрові технології впливають на спосіб отримання доказів і виконання аудиторських процедур, але самі по собі не змінюють підстав для формування аудиторської думки.

Залежно від результатів аудиту розрізняють:

Немодифіковану думку. Аудитор доходить висновку, що фінансова звітність складена в усіх суттєвих аспектах відповідно до застосовної концептуальної основи фінансового звітування.

Модифіковану думку. Висловлюється у випадках, коли є підстави для модифікації відповідно до МСА 705.

МСА 705 передбачає три види модифікованої думки:

- думка із застереженням;
- негативна думка;
- відмова від висловлення думки.

Вибір виду думки залежить від характеру встановленої проблеми, її суттєвості та всеохоплюючого впливу на фінансову звітність, а також від того, чи може аудитор отримати достатні й прийнятні докази.

Наприклад, якщо аудитор виявив суттєве викривлення у фінансовій звітності, яке не виправлено, це може бути підставою для модифікації думки. Якщо ж аудитор не може отримати достатні й прийнятні докази щодо суттєвого показника, необхідно оцінити наслідки обмеження обсягу аудиту.

Сам факт використання цифрового програмного забезпечення, виявлення великої кількості аномалій або застосування штучного інтелекту не є самостійною підставою для модифікації аудиторської думки.

Зв'язок між цифровими доказами та змістом аудиторського звіту

Результати цифрового аудиту впливають на аудиторський звіт опосередковано – через отримані докази, оцінювання викривлень і сформовані

професійні висновки.

Наприклад, під час аудиту запасів програмний інструмент виявив значну кількість від'ємних залишків у складському обліку. Подальша перевірка встановила, що частина від'ємних залишків виникла через несвоєчасне оформлення документів, а частина – через невідповідність між фізичними залишками та обліковими записами.

Аудитор має визначити причини розбіжностей, перевірити фактичну наявність запасів, оцінити вплив на фінансову звітність та розглянути необхідність коригувань.

Якщо встановлено суттєве невиправлене викривлення, аудитор оцінює його вплив на думку. Якщо ж викривлення не підтвердилося або було належно виправлене, сам факт виявлення аномалії не зумовлює автоматичного модифікування думки.

Таким чином, аудиторський звіт відображає результат аудиторського завдання в цілому, а не просто перелік технічних знахідок цифрової системи.

Комунікація щодо результатів аудиту з керівництвом і особами, наділеними найвищими повноваженнями

У процесі аудиту аудитор повідомляє належним особам про виявлені викривлення, значні недоліки внутрішнього контролю та інші питання, які відповідно до стандартів і обставин завдання потребують комунікації.

Цифрові процедури можуть виявляти проблеми, що виходять за межі окремих бухгалтерських записів. Наприклад:

- надмірні права доступу користувачів;
- відсутність належного контролю за зміною платіжних реквізитів;
- систематичні помилки інтеграції облікових модулів;
- недостатнє документування змін у системі;
- відсутність належного резервного копіювання;
- повторювані помилки автоматизованих розрахунків.

Під час повідомлення результатів необхідно розмежовувати встановлені факти, оцінені ризики та рекомендації щодо вдосконалення контролю. Якщо обставина ще досліджується, її не слід подавати як остаточно встановлене порушення.

Рекомендації аудитора щодо поліпшення внутрішнього контролю мають бути пов'язані з виявленими недоліками та спрямовані на зниження ризиків, підвищення надійності даних і покращення організації облікових процесів.

6. Інформаційна безпека, обмеження цифрових технологій і відповідальність аудитора

Захист цифрових аудиторських доказів

Цифрові аудиторські докази можуть містити конфіденційну фінансову, комерційну, персональну та іншу інформацію. Тому під час їх отримання, обробки, зберігання й передавання необхідно забезпечувати *належний захист*.

Основними заходами є:

- обмеження доступу до інформації за принципом необхідності;
- використання захищених каналів обміну даними;
- контроль прав користувачів;
- захищене зберігання робочих документів;
- резервне копіювання;
- контроль цілісності файлів;
- дотримання вимог законодавства та договірних зобов'язань;
- належне знищення або видалення даних після завершення встановленого строку зберігання, якщо це дозволено відповідними вимогами.

Якщо аудитор передає дані до зовнішнього програмного сервісу, він має оцінити умови обробки інформації, можливість доступу третіх сторін, правила зберігання даних та відповідність такої передачі вимогам конфіденційності.

Особливої уваги потребує використання загальнодоступних інструментів штучного інтелекту. Передавання туди реальних бухгалтерських баз, персональних даних, договорів або іншої конфіденційної інформації без належного дозволу та оцінювання ризиків є неприйнятним.

Обмеження автоматизованих алгоритмів

Автоматизовані системи можуть підвищувати швидкість обробки інформації, однак їхні результати залежать від якості даних, логіки алгоритмів і правильності налаштувань.

Основні обмеження:

Неповнота даних. Алгоритм не може виявити операції, відсутні у вихідному масиві.

Неправильні критерії. Невдало обрані параметри можуть призвести до пропуску важливих відхилень або появи великої кількості хибнопозитивних результатів.

Обмеженість моделі. Алгоритм може не враховувати специфіку бізнес-процесів підприємства.

Непрозорість результатів. У деяких моделях складно пояснити, чому конкретний запис було віднесено до певної категорії.

Залежність від налаштувань. Зміна алгоритму або параметрів може істотно впливати на результати перевірки.

Ризик надмірної довіри до автоматизації. Аудитор може помилково вважати результати програми безпомилковими та відмовитися від необхідних додаткових процедур.

Тому результати цифрових процедур мають оцінюватися критично. Аудитор повинен розуміти, що саме перевіряє інструмент, чого він не перевіряє та які додаткові докази потрібні для обґрунтованого висновку.

Використання штучного інтелекту в аудиторській діяльності

Штучний інтелект може застосовуватися для класифікації документів, пошуку незвичайних закономірностей, аналізу текстів договорів, узагальнення великих масивів інформації та підтримки виконання окремих аудиторських процедур.

Однак результати роботи ШІ мають бути перевірені відповідно до мети завдання та ризиків використання відповідного інструмента.

Наприклад, модель може визначити в договорі умову, яка відрізняється від типових умов підприємства. Аудитор має перевірити точність розпізнавання, юридичний і економічний зміст умови та її значення для бухгалтерського обліку й фінансової звітності.

Так само згенерований системою текстовий висновок не замінює первинних документів і не є автоматично підтвердженим аудиторським доказом.

Відповідальність за належне виконання аудиторських процедур, оцінювання доказів і формування аудиторської думки залишається за аудитором.

Професійний скептицизм у цифровому аудиті

Професійний скептицизм передбачає критичне оцінювання аудиторських доказів, уважність до обставин, які можуть свідчити про викривлення, та готовність перевіряти інформацію, що суперечить іншим доказам.

У цифровому середовищі це означає, що аудитор повинен:

- перевіряти повноту й точність отриманих даних;
- не ототожнювати відсутність повідомлень про помилки з відсутністю помилок;

- досліджувати аномалії, які можуть мати суттєве значення;
- оцінювати обґрунтованість пояснень керівництва;
- перевіряти результати роботи алгоритмів;
- враховувати можливість маніпулювання даними або параметрами системи;
- отримувати додаткові докази, якщо наявна інформація є суперечливою або недостатньою.

Цифровий інструмент є засобом підтримки аудиторської роботи, але не замінює незалежного професійного судження.

Таким чином, методика цифрового аудиту передбачає системне поєднання цифрового отримання інформації, перевірки її надійності, виконання автоматизованих процедур, оцінювання виявлених відхилень і формування обґрунтованих аудиторських висновків.

Цифрові аудиторські докази можуть мати різну форму: від електронних первинних документів і бухгалтерських записів до журналів системних подій та результатів аналітичних алгоритмів. Проте їхня доказова цінність визначається не форматом, а доречністю, надійністю та відповідністю меті аудиторської процедури.

Використання цифрових технологій розширює можливості аналізу великих інформаційних масивів, автоматизації повторюваних перевірок і виявлення незвичайних операцій. Водночас автоматизований результат потребує критичного оцінювання, підтвердження та належного документування.

Особливе значення має розмежування технічної аномалії, відхилення, помилки та підтвердженого викривлення. Аудитор повинен досліджувати економічний зміст операцій, оцінювати кількісний і якісний вплив викривлень, а також визначати потребу в додаткових процедурах.

Підсумковий аудиторський звіт формується на основі сукупності отриманих доказів і професійного судження аудитора. Кількість виявлених програмою аномалій, складність використаних технологій або сам факт автоматизованої перевірки не визначають аудиторську думку автоматично.

Отже, ефективність цифрового аудиту забезпечується не самим використанням програмних продуктів, а методично правильним застосуванням цифрових інструментів, надійністю вихідних даних, достатністю й прийнятністю доказів, належним документуванням та професійною відповідальністю аудитора.

Питання для самоконтролю

1. Що розуміють під цифровими аудиторськими доказами?
2. У чому полягає різниця між достатністю та прийнятністю аудиторських доказів?
3. Які основні види цифрових аудиторських доказів використовуються в аудиті?
4. Як цифрові докази пов'язуються з твердженнями фінансової звітності?
5. Які етапи передбачає виконання цифрової аудиторської процедури?
6. Як перевіряється повнота й точність інформаційного масиву?
7. Які цифрові процедури доцільно застосовувати для пошуку повторних платежів?
8. Чим відрізняються аномалія, відхилення, помилка та викривлення фінансової звітності?
9. Як аудитор оцінює кількісний і якісний вплив виявлених викривлень?
10. Які відомості потрібно включати до робочого документа за результатами цифрової процедури?
11. Що забезпечує відтворюваність результатів цифрового аудиту?
12. Як результати цифрової перевірки впливають на формування аудиторської думки?
13. За яких обставин може виникнути потреба в модифікації аудиторської думки?
14. Які ризики пов'язані з використанням штучного інтелекту в аудиті?
15. Які заходи необхідно вживати для захисту цифрових аудиторських доказів?

Рекомендовані нормативні та професійні джерела

1. Міжнародний стандарт аудиту 230 «Аудиторська документація».
2. Міжнародний стандарт аудиту 315 (переглянутий) «Ідентифікація та оцінювання ризиків суттєвого викривлення».
3. Міжнародний стандарт аудиту 330 «Дії аудитора у відповідь на оцінені ризики».
4. Міжнародний стандарт аудиту 450 «Оцінювання викривлень, виявлених під час аудиту».
5. Міжнародний стандарт аудиту 500 «Аудиторські докази».
6. Міжнародний стандарт аудиту 520 «Аналітичні процедури».

7. Міжнародний стандарт аудиту 530 «Аудиторська вибірка».
8. Міжнародний стандарт аудиту 700 (переглянутий) «Формування думки та складання звіту щодо фінансової звітності».
9. Міжнародний стандарт аудиту 705 (переглянутий) «Модифікації думки у звіті незалежного аудитора».
10. Міжнародний стандарт аудиту 706 (переглянутий) «Пояснювальні параграфи та параграфи з інших питань у звіті незалежного аудитора».
11. Закон України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність».
12. Професійні матеріали IAASB та IFAC щодо аудиторських доказів, документування аудиту, використання технологій і управління якістю.